

UOT: 595.70:628.33.88

AZƏRBAYANDA DAYANIQLI İNKİŞAF MƏQSƏDLƏRİ ÜZRƏ HƏYATA KEÇİRİLƏN FƏALİYYƏTLƏR VƏ BU İSTİQAMƏTDƏ DÖVLƏT XƏRCLƏRİNİN TƏHLİLİ

magistr **M.A.Həşimov**

Az. Dövlət İqtisad Universiteti

Məqalə redaksiya heyətinin 10.12-2020-ci il tarixli iclasında (protokol № 04) i.e.f.d. H.M. Əsgərovun təqdimatı əsasında müzakirə olunaraq, onun Birləşmiş “Elmi əsərlər toplusu”nun XLII cildinə daxil edilməsi qərarı alınmışdır

Xülasə. Məqalədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının müvafiq qətnaməsi ilə qəbul edilmiş “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”də əks olunan və bütün dünya üçün vacib əhəmiyyət daşıyan 17 məqsəd üzrə Azərbaycanın fəaliyyət planarı, qanunvericilik tədbirləri, görülən işlər və gələcək hədəflərdən bəhs edilmişdir. Eyni zamanda bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üzrə dövlət xərclərinin təyinatı haqqında iqtisadi təhlil aparılmışdır.

Açar sözlər: Dayanıqlı inkişaf, ümumi daxili məhsul, dayanıqlı iqtisadi artım, yoxsulluq, sağlam yaşayış, inklüzivlik, ümumi dövlət xərci.

Giriş. Dünyada təbii resursların məhdudluğu, əhali artımı, qeyri-bərabər həyat şərtləri, ətraf mühitin çirklənməsi, qlobal istiləşmə, torpaqların deqradasiyaya məruz qalması, təbii fəlakətlər və sair bu kimi bəşəriyyəti narahat edən problemlər mövcud ekosistemin dayanıqlılığını təhiükə altında qoymaqla yanaşı, təəssüf ki, gələcək nəsillərin də inkişafını əngəlləməkdədir. Artıq ölkələr həm bu günün yaşam standartlarının yüksədməsi, həm də gələcək nəsillərin firəvan yaşamaları üçün yeni inkişaf modeləri üzərində çalışmaqdadırlar. Bu kontekstdə dayanıqlı inkişaf naminə hamı üçün yoxsulluğa son qoyulması, düzgün qidalanma, sağlam həyat tərzini, keyfiyyətli və inklüziv təhsil, gender bərabərliyi, təmiz enerji, su və sanitariya, eləcə də dayanıqlı istehlak və istehsal modellərinə keçidin, layiqli əmək və iqtisadi artımın təmin edilməsi, texnoloji innovasiyaların geniş tətbiqi, müasir infrastrukturun yaradılması, abad şəhərlərin qurulması, bərabərsizliyin azaldılması, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, su və torpaq ekosistemlərinin qorunması, sülhün təmin olunması, ədalətli və səmərəli institutların yaradılması kimi qlobal məqsədlərə çatmaq bütün səviyyələrdə sıx əməkdaşlıq tələb edir.

XX əsrin sonlarından etibarən insan təbiət münasibətlərinin tənzimləndiyi davamlı cəmiyyətə keçid haqqında bir çox təlim və konsepsiyalar yaradılmışdır. Hazırda dünya birliyi tərəfindən ən çox bəyənən və tətbiq edilən inkişaf konsepsiyalarından biri “Dayanıqlı inkişaf” konsepsiyasıdır. Son bir neçə onillikdə dayanıqlı inkişafın çox müxtəlif tərifləri irəli sürülmüşdür. Nəticə etibarilə bu anlayış qarışıq, bəzən də anlaşılmaz hal almışdır. Dayanıqlı inkişafın dəqiq mənasının aydınlaşdırılması zərurətindən çıxış edən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Ətraf mühit və İnkişaf Komissiyası 1984-87-ci

ilərdə xanım Q.X. Brundtlandın rəhbərliyi ilə dünya alimlərinin ətraf mühit və inkişaf üzrə təkliflərini toplamış və “Bizim ümumi gələcəyimiz” adlı əsas məruzəni BMT Baş Assambleyasına təqdim etmişdir. Komissiyanın [2, s.178-179] hesabatında dayanıqlı inkişaf “gələcək nəsillərin öz tələbatını ödəmə imkanlarından məhrum etmədən bu günkü nəsillərin inkişaf tələbatını ödəmək imkanları” kimi tərif olunmuş və bu tərif beynəlxalq mahiyyət qazanmışdır. Hesabatda xüsusilə vurğulanır ki, dayanıqlı inkişafın iqtisadi böyümə, ətraf mühitin mühafizəsi və sosial ədalət kimi üç mühüm komponenti vardır. Müasir texnoloji imkanlardan və yüksək elmi-intellektual təfəkkürə sahib insan resurslarından düzgün istifadə etməklə bu komponentlərin hər üçünə nail olmaq mümkündür.

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının praktiki cəhətdən işlək vəziyyətə gətirilməsi ilə yanaşı, mövcud resursların həddən artıq istismar edilmədən, gələcək nəsillər üçün də əlçatan olması vacib amildir. Buna nail olmaq üçün, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1992-ci ildə Rio-de-Janeyro şəhərində ilk Dünya Sammitini keçirmişdir. Samitdə beynəlxalq ictimaiyyət ilk dəfə qlobal əməkdaşlıq yolu ilə inkişaf və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində təkmil strategiya üzərində razılığa gəlmişlər. Bu əməkdaşlıq üçün seçilən çərçivə “XXI əsrin Gündəliyi” (Aqenda 21) adlandırılmış və dayanıqlı inkişafın mühüm aspektləri olan iqtisadi inkişaf, ətraf mühitin mühafizəsi, sosial ədalət, demokratik və səmərəli idarəetmə kimi mövzuları əhatə etmişdir. BMT-nin Rio konfransının yekun sənədində göstərilmişdir ki, “Hökumətlər müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq şəraitində davamlı inkişafın milli strategiyasını qəbul etməlidirlər”. Rio-da irəli sürülən bu çağırış BMT tərəfindən dünya ölkələri üçün sosial-iqtisadi və ekoloji proqram kimi təklif olunmuşdur. BMT-nin Rio konfransından sonra müasir cəmiyyətin davamlı inkişafa keçid konsepsiyası bir çox mötəbər beynəlxalq təşkilatların müzakirə obyektinə və dünya alimlərinin elmi-nəzəri tədqiqat işinə çevrilmişdir. BMT-nin təşəbbüsü ilə 2000-ci ilin sentyabrında “Minilliyin Forumu” keçirilmişdir. Bu Beynəlxalq Forumda iştirak edən dünyanın 147 ölkəsinin dövlət və hökumət rəhbərləri qlobal miqyasda davamlı inkişafa nail olmaq məqsədi ilə “Minilliyin Bəyannaməsi” sənədini qəbul etmişlər. [1, s.25-26]

Ümumilikdə isə, Dayanıqlı İnkişaf konsepsiyasının dünyanın təbii ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə, təbii mühitin qorunub saxlanması, indiki və gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması şərtlə insanların tələbatının ağıllı şəkildə ödənilməsi və bütün dünyada sülhün saxlanılmasına yönəlmiş sosial-iqtisadi və ekoloji inkişafı nəzərdə tutur. Bu baxımdan hər hansı bir cəmiyyətdə insan inkişafının iqtisadi, sosial, ekoloji, mədəni, hüquqi, texnoloji, mənəvi-psixoloji, sağlamlıq, təhsil, intellektual, gender və s. durumu dayanıqlı inkişafın əsas göstəriciləri hesab olunur.

Azərbaycan da daxil olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin 2015-ci ilin 25-27 sentyabr tarixlərində keçirilən Dayanıqlı İnkişaf Sammitində təsdiqlən-

miş və BMT Baş Assambleyasının müvafiq qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) qoşulmuşdur. Belə ki, “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”də əks olunan və bütün dünya üçün vacib əhəmiyyət daşıyan 17 məqsəd və 169 hədəfin icrasının, onlara dair 244 göstərici üzrə yüksək keyfiyyətli, aktual və etibarlı statistik məlumatların istehsalının kompleks yanaşma tələb etdiyi nəzərə alınaraq, ölkəmizdə səmərəli milli icra mexanizmi formalaşdırılmışdır. [4]

Tədqiqatın obyektı. Dayanıqlı inkişaf üzrə müəyyən olunmuş qlobal məqsəd və hədəflərin həyata keçirilməsi istiqamətində, Azərbaycanın dövlət xərclərinin təhlili.

Tədqiqatın metodikası. “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”lə müəyyən olunmuş qlobal məqsəd və hədəflərin mahiyyətinin izahı, onlara dair qlobal çağırışlar, milli kontekstdə dayanıqlı inkişafı bağlı tendensiyalar və dövlət xərcləri statistik göstəricilərlə təhlil edilərək, müxtəlif qrafik və cədvəllərlə təsvir edilib. Eyni zamanda Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf ilə bağlı təhlillər mövcud ədəbiyyat, kütləvi informasiya, internet resursları və müşahidə materialları əsasında toplanılmış, təhlil edilərək sistemləşdirilmişdir.

Təhlil və müzakirələr. Resurslardan maksimum səmərəli istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi yolu ilə gələcək nəsillərin ehtiyat mənbələrini tükətmədən bugünkü nəslin ehtiyacının ödənilməsi beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzində dayanan əsas ümumbəşəri məqsəddir.

Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin davamı olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 2015-ci il 25 sentyabr tarixli qətnaməsi ilə növbəti 15 il müddətinə insan inkişafı üçün son dərəcə əhəmiyyətli imkanların yaradılmasına, planetimizi qorumaqla qlobal inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsinə təkan verəcək 17 məqsəd və 169 hədəfdən ibarət “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik” təsdiq edilmişdir. [5]

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 oktyabr tarixli 1066 nömrəli Fərmanına əsasən, Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası yaradılmış, onun fəaliyyəti səmərəli təşkil edilmiş, bu istiqamətdə qarşıda duran vəzifələr konkretləşdirilmiş, 2030-cu ilədək Azərbaycan üçün əhəmiyyət kəsb edən, qlobal məqsəd və hədəflərə uyğun milli prioritetlər və onlara dair göstəricilər, milli səviyyədə dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olunmasına dair icra və hesabatlıq mexanizmi müəyyən edilmiş, ölkədə sosial-iqtisadi sahələri əhatə edən dövlət proqramları həyata keçirilməkdədir.

Ölkəmizdə dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin səmərəli təşkili istiqamətində hüquqi bazanın foralaşdırılması və onların icra edilməsi mexanizmi aşağıdakı formada həyata keçirilməkdədir: [4]

Məqsəd 1 . Yoxsulluğun bütün formalarına hər yerdə son qoymaq:

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”

Məqsəd 2. Aclığa son qoymaq, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, qidalanmanı yaxşılaşdırmaq və kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına dəstək vermək:

- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”
- “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
- “Uşaqılıq dövrünə xas olan əlilliyin erkən profilaktikası və müalicəsi üzrə 2018-2020-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”

Məqsəd 3. Yaşından asılı olmayaraq hamının sağlam yaşayış tərzini təmin etmək və rifah halını yaxşılaşdırmaq:

- “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
- “Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə dair Dövlət Proqramı”
- “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Dövlət Proqramı
- Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərlə mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Strategiya
- Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı
- “2016-2020-ci illər üçün uşaqlar arasında yoluxucu xəstəliklərin immunoprofilaktikasına dair Tədbirlər Proqramı”.

Məqsəd 4 . Hamı üçün inklüziv və bərabər keyfiyyətli təhsili təmin etmək və ömür boyu təhsil almaq imkanlarını dəstəkləmək:

- “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”
- “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”
- “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”

- “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Dövlət Proqramı
- 2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası
- 2015-2025-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası
- “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı
- “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”

Məqsəd 5 . Gender bərabərliyinə nail olmaq, bütün qız və qadınların hüquq və imkanlarını genişləndirmək:

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Dövlət Proqramı
- “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
- Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair 2014-2018-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı

Məqsəd 6 . Hamı üçün su və sanitariyaya əlçatanlığı və dayanıqlı idarə etməni təmin etmək.

- Azərbaycan Respublikasında kommunal xidmətlərin (elektrik və istilik enerjisi, su və qaz) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”

Məqsəd 7 . Hamının sərfəli, etibarlı, dayanıqlı və müasir enerji mənbələrinə çıxışını təmin etmək:

- Azərbaycan Respublikasında kommunal xidmətlərin (elektrik və istilik enerjisi, su və qaz) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”

Məqsəd 8 . Davamlı, inklüziv və dayanıqlı iqtisadi artımı, hamı üçün tam və

məhsuldar məşğulluğu və layiqli işi təşviq etmək.

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı
- 2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası

Məqsəd 9 . Möhkəm infrastruktur yaratmaq, inklüziv və dayanıqlı sənayeləşməni təşviq etmək və innovasiyalara dəstək vermək:

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015 - 2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”
- 2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası
- Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya

Məqsəd 10 . Ölkədaxili və ölkələrarası bərabərsizliyi azaltmaq:

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası

Məqsəd 11. Şəhər və yaşayış məntəqələrinin açıqlığını, təhlükəsizliyini, davamlılığını və ekoloji dayanıqlılığını təmin etmək

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası”
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət

Proqramı”

Məqsəd 12 . İstehsal və istehlakın səmərəli modellərinə keçidi təmin etmək

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”

Məqsəd 13 . İqlim dəyişikliyi və onun təsirlərinə qarşı mübarizə üzrə təcili tədbirlər görmək:

- “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”

Məqsəd 14 . Dayanıqlı inkişaf naminə okeanları, dənizləri və dəniz ehtiyatlarını qorumaq və onlardan səmərəli istifadə etmək:

- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”

Məqsəd 15 . Yer ekosistemlərini mühafizə və bərpa etmək və onların səmərəli istifadəsinə dəstək vermək, meşələrdən səmərəli istifadə etmək, səhrələşməyə qarşı mübarizə aparmaq, torpaq deqredasiyasını dayandırmaq, ona qarşı əks tədbirlər görmək və bioloji müxtəlifliyin itkisinin qarşısını almaq:

- “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”
- “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”

Məqsəd 16 . Dayanıqlı inkişaf naminə dinc və inklüziv cəmiyyətləri təşviq etmək, hamının məhkəmə sistemində əlyətərliyini təmin etmək və bütün səviyyələrdə effektiv, məsuliyyətli və inklüziv institutları yaratmaq.

- Açıq hökumətin təşviqinə dair 2016-2018-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı
- “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”

Məqsəd 17. Dayanıqlı inkişaf naminə global əməkdaşlığı canlandırmaq və gücləndirmək.

- Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi
- “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”

Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsi və bu məqsədə nail olmaq üçün xərclənən dövlət vəsaitlərinin təyinatı yuxarıda qeyd olunan normativ hüquqi aktlarla tənzimlənməkdədir. Həyata keçirilən fəaliyyətlər nəticəsində bir çox sahələrdə real inkişaf mənzərəsi formalaşmışdır.

BMT-nin Azərbaycan ofisinin 2019 –cu il “İllik Hesabat”ında qeyd edilir ki, yuxarı-orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olan Azərbaycanda adambaşına düşən ÜDM 4722 ABŞ dollarıdır (2021 –ci ilin yanvar ayına məzənnə ilə 8027,4 azn). Stabil neft hasilatı və daxili tələbatın bir qədər artması ilə bağlı olaraq, 2019-cu ildə ÜDM 2.2% artmış, qeyri-neft sektorunda 3.5% artım müşahidə olunub. Bu əksər iqtisadi sahələrdə də dinamizmin artdığına işarə edir. Hökumət regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dördüncü Dövlət Proqramının icrasına başlamış və aqrar sahədə də islahatları davam etdirmişdir. Bunlara, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair Dövlət Proqramının icrasına başlanması, fermerlərin “bir pəncərə” prinsipi əsasında xidmətlərlə təmin edilməsi üçün Aqrar Xidmətlər Agentliyi yaradılması, Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sisteminin istifadəyə verilməsi və fermerlərin vahid məlumatlar bazasının yaradılması aiddir. Sosial müdafiə 2019-cu ildə Hökumətin əsas prioritetlərindən biri olmuşdur. İl ərzində 4.2 milyon nəfər üçün əmək haqları və sosial müavinətlərin artırılması buna bariz nümunədir. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi minimum əmək haqqının iki dəfə artırılmasını və ölkədəki 660 min təqaüdcü üçün minimum pensiyanın 72% artırılmasını nəzərdə tutan sərəncamın imzalanmasını təmin etmişdir. Hökumət 2015-ci ildə baş verən devalvasiyadan zərər çəkmiş təqribən 900 min nəfərin kredit ödənişlərinə də köməklik etmişdir. [6]

Dövlət kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına da dəstək verməkdədir. Bu baxımdan Azərbaycan Dünya Bankının 2020-ci il üzrə “Doing Business” hesabatında kreditin əlçatanlığı sahəsində 76.7 balla, 190 ölkə arasında 34 yeri tutmaqla ən yüksək nəticələri əldə edib. [7]

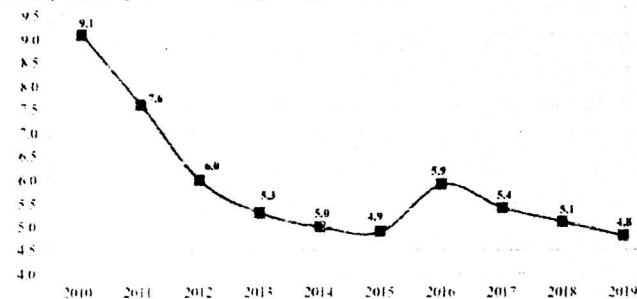
Yoxsulluqla bağlı BMT -nin verdiyi məlumatlara diqqət yetirsək görürük ki, 2019-cu ildə dünyada məşğul əhalinin təqribən 8,2% kəskin yoxsulluq içərisində yaşamışdır. Eyni zamanda, kəskin yoxsulluq içərisində yaşayan məşğul əhalinin xüsusi çəkisi son on il ərzində yarıya qədər azalmış, 2010-cu ildəki 14,3% 2019-cu ildə 7,1% enmişdir. İşsiz şəxslərin yalnız 22% işsizliyə, fiziki qüsurlu şəxslərin yalnız 28% əlilliyə, qadınların yalnız 41% doğuşa görə müavinət alır, uşaqların isə yalnız 35% sosial yardım hüququndan səmərəli istifadə edir. 2016-cı il üzrə dünya əhalisinin yalnız 45% ən azı bir dəfə sosial yardım almışdır. 2020-ci ilin fevral ayına qədər yalnız 87 ölkədə işsizliklə mübarizə proqramı, bu ölkələrdən yalnız 34-də özünüməşğulluq proqramı mövcud olmuşdur. [8]

Hazırda “Beynəlxalq yoxsulluq həddi” beynəlxalq qiymətlərə əsasən gündəlik 1,90

dollar (2021 -ci ilin yanvar ayı məzənnəsinə əsasən 3.23 azn) səviyyəsində müəyyən olunmuşdur. Bu göstərici beynəlxalq qiymətlərə əsasən gündəlik gəliri 1,90 dollardan az olan əhalinin ümumi əhaliyə nisbətinin 100-ə hasili kim hesablanır. 2015-2019-cu illərdə Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin xüsusi çəkisi 0,0% təşkil etmişdir. (Qrafik 1.) [3, s.10]

Qrafik 1

Milli yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin xüsusi çəkisi, faizlə.

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/millennium/>

Milli yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan ölkə əhalisinin xüsusi çəkisi 2010-cu ildəki 9,1 % -dən hər il ardıcıl azalaraq 2015-ci ildə 4,9% səviyyəsinə düşmüş, 2016- cı ildə 1,0% bəndi artmış, 2019-cu ildə isə 4,8% (kişilər üzrə 4,7%, qadınlar üzrə isə 5,0%) səviyyəsinə enmişdir. Göstərici 2019-cu il üzrə şəhər yerlərində 4,5%, kənd yerlərində isə 5,2% təşkil etmişdir. Ümumilikdə 2010-2019-cu illər ərzində milli yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin xüsusi çəkisinin bu tempiylə azalması müsbət meyil kimi qiymətləndirilir.

BMT-nin açıqladığı statistik məlumatlara əsasən 2019-cu ildə dünya əhalisinin 25.9% - i, yəni təqribən 2 milyard insan mülayim və ya kəskin qida təhlükəsizliyindən əziyyət çəkmişdir. Mülayim qida təhlükəsizliyindən əziyyət çəkən insanlar gəlir və ya digər resurs məhdudiyətləri səbəbindən müntəzəm olaraq sağlam, balanslı qida rasionu ilə qidalana bilmirlər. Kəskin qida təhlükəsizliyi ilə üzləşənlər isə - təqribən 750 milyon insan qidaları tükənmək üzrə olan, ən pis halda isə gün ərzində və ya günlərlə yeməksiz qalanlardır. 2019-cu ildə 5 yaşadək olan uşaqların 6,9% -i (və ya 47 milyon) məhdud qida qəbulu və infeksiyanın səbəb olduğu ariqlıq və ya kəskin az qidalanmadan əziyyət çəkmişdir. Bu isə 2025-ci il üzrə olan 5% səviyyəsindəki qlobal hədəfdən, 2030-cu il üzrə isə 3% səviyyəsindəki qlobal hədəfdən xeyli yüksəkdir.

Aclıq son verilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün, dayanıqlı ərzaq məhsulları istehsalı sistemlərinin formalaşdırılmasını, iqlim dəyişikliyinə, kəskin hava şəraitinə, quraqlığa, daşqınlara və s. təbii fəlakətlərə uyğunlaşma potensialının gücləndirilməsini,

torpağın keyfiyyətini tədricən artıran dayanıqlı kənd təsərrüfatı təcrübələrinin tətbiqini, toxumların, becərilən bitkilərin və ferma şəraitində yetişdirilən və əhilləşdirilən heyvanların, habelə onların yabanı növlərinin genetik müxtəlifliyinin qorunmasını zəruri edir.

Azərbaycanda dövlət xərclərinin kənd təsərrüfatına istiqamətləndirilmə indeksi 2010-2019-cu illər ərzində 1-dən kiçik olmaqla 0,46 və 0,66 arasında müxtəlif qiymətlər almışdır ki, bu da sektorun iqtisadiyyata verdiyi töhfə baxımından kənd təsərrüfatında yönəldilmiş dövlət xərclərinin payının nisbətən aşağı olduğunu bildirir. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq və ovçuluq sahəsində yaradılmış əlavə dəyərin həcmi 2010-cu ildəki 2344,6 milyon manatdan 2,0 dəfə artaraq (real ifadədə 47,4%) artaraq 2019-cu ildə 4669,6 milyon manata yüksəlmişdir. Ötən il kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq və ovçuluq üzrə yaradılmış əlavə dəyər əvvəlki ilə nisbətən 7,3% artmışdır. [3. s.22-23]

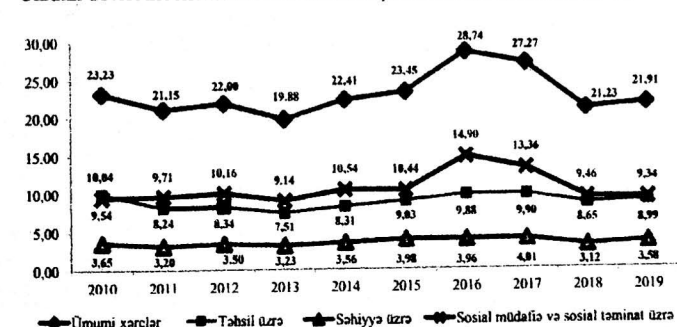
Məlumdur ki, əhalinin sosial ehtiyaclarının ödənilməsi, təhsilin və səhiyyənin inkişaf etdirilməsi, vətəndaşların sosial müdafiəsinin və sosial təminatının gücləndirilməsi dövlətin mühüm funksiyası hesab olunur. Eyni zamanda, təhsil, elm, mədəniyyət və incəsənət, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat kimi sahələrin istehsalın artımına mühüm təsiri vardır.

Ümumi dövlət xərclərində əsas xidmətlərə çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi göstəricisi təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminata çəkilən xərclərin ümumi dövlət xərclərindəki payını əks etdirir. Sözügedən göstərici Azərbaycan Respublikasının vahid büdcə təsnifatının müvafiq maddələrinə uyğun olaraq təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat sahələrinin maliyyələşdirilməsinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərinə nisbəti kimi faizlə hesablanır.

2010-cu illə müqayisədə, ümumi dövlət xərclərində əsas xidmətlərə çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi 2019-cu ildə 1,32% bəndi azalaraq 21,91% səviyyəsində qərarlaşmışdır. (Qrafik 2.)

Qrafik 2

Ümumi dövlət xərclərində əsas xidmətlərə çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi, faizlə

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/millennium/>

Buna baxmayaraq, həmin müddətdə əsas xidmətlərə çəkilən xərclərin dəyər ifadəsində

həcmi 1,96 dəfə artmışdır. Təhsil xərcləri 1180,8 milyon manatdan 2195,7 milyon manatadək, səhiyyə xərcləri 429,2 milyon manatdan 873,6 milyon manatadək, sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri isə 1123,0 milyon manatdan 2281,0 milyon manatadək artmışdır. (Cədvəl 1.)

Cədvəl 1

2015 – 2019 –cu illər üzrə Dövlət büdcəsinin xərcləri (milyon manatda)

	2015	2016	2017	2018	2019
Xərclər-cəmi	17784,5	17751,3	17594,5	22731,6	24425,9
<i>o cümlədən:</i>					
İqtisadiyyata	6408,8	4124,0	4394,3	7822,7	7961,5
Təhsil	1605,1	1754,4	1742,7	1966,6	2195,7
Səhiyyə	708,2	702,5	704,7	709,9	873,6
Sosial müdafiə və sosial təminat	1857,2	2645,2	2350,2	2150,7	2281,0
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	272,4	687,4	253,3	299,5	335,8
Elm	113,2	110,2	109,8	117,8	122,3
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	1105,7	1117,1	1177,6	1316,4	1505,0
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının saxlanması	430,9	470,1	552,2	627,4	774,5
Sair xərclər	5283,0	6140,4	6309,7	7720,6	8376,5

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfinən hazırlanmışdır.
www.stat.gov.az

2010-cu ilə nisbətən 2019-cu ildə məşğul əhalinin hər nəfərinə düşən real ÜDM 0,7% azalmışdır. Lakin əmək ödənişlərinin DM –də xüsusi çəkisi 2010 –cu ildə 16,1% təşkil edirdisə, 2019 –cu ildə bu göstərici 21,0% - ə qədər yüksəlmişdir. (Cədvəl 2.)

Cədvəl 2

2010 – 2019 –cu illər üzrə Əmək Ödənişlərinin ÜDM –də xüsusi çəkisi, faizlə

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Əmək ödənişlərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi	16.1	14.9	16.4	17.3	17.9	20.2	19.4	18.0	18.4	21.0

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfinən hazırlanmışdır.
www.stat.gov.az

2019-cu ildə iqtisadiyyatda məşğul olan əhalinin sayı 2010-cu illə müqayisədə 14,1 % artaraq 4329,1 min nəfərdən 4938,5 min nəfərə çatmışdır. Həmin ildə ümumi məşğul əhalinin 36,0 % -i kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, 14,4% -i ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri, 7,8% -i təhsil, 7,4% -i tikinti, 5,7% -i dövlət idarəetməsi, müdafiə və sosial təminat, 5,3% -i emal sənayesi, 4,2% -i nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, 3,9% -i səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi, 15,3% -i isə iqtisadiyyatın digər

sahələrinin payına düşmüşdür. Mülkiyyət növləri bölgüsünə gəldikdə isə qeyri-dövlət sektorunda məşğul əhalinin sayı dövlət sektoruna nisbətən daha çox olmuşdur. Belə ki, məşğul əhalinin 76,6% -i yəni 3781,7 min nəfəri qeyri-dövlət sektorunda, 23,4% -i yəni 1156,8 nəfəri isə dövlət sektorunda məşğul olmuşlar.

2010-2019-cu illər ərzində ümumilikdə işçilərin orta saathesabı əməkhaqqı 1,9 dəfə artaraq 2,2 manatdan 4,2 manatadək yüksəlmişdir. Bu dövrdə qadınların orta saathesabı əməkhaqqı 1,9 dəfə artaraq 1,6 manatdan 3,0 manatadək, kişilərin orta saathesabı əməkhaqqı isə 1,8 dəfə artaraq 2,7 manatdan 4,9 manatadək yüksəlmişdir. 2019-cu ildə kişilərin orta aylıq nominal əməkhaqqı 764,8 manat, qadınların isə 443,4 manat olmuşdur. İşçilərin orta aylıq nominal əməkhaqqı dövlət sektoruna nisbətən qeyridövlət sektorunda daha çox olmuşdur. Belə ki, qadınlar dövlət sektorunda 405,9 manat, qeyridövlət sektorunda 549,6 manat orta aylıq nominal əməkhaqqı ilə çalışmışlar. Kişilərin isə orta aylıq nominal əməkhaqqı müvafiq olaraq 673,1 manat və 837,5 manat təşkil etmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə bölgüdə göstərici üzrə ən yüksək hədd Bakı şəhərində 5,7 manat, ən aşağı hədd isə Yuxarı-Qarabağ iqtisadi rayonunda 2,3 manat olaraq qeyd alınmışdır. [4]

2010-2019-cu illərdə ölkə üzrə işsizlik səviyyəsi 5,6% -dən 4,8% -dək, kişilər arasında işsizlik səviyyəsi 4,4 % dən 4,0% -dək, qadınlar arasında isə 6,9% -dən 5,7% -dək azalmışdır. Bu müddət ərzində ölkədə iqtisadi fəal əhalinin sayı 602,7 min nəfər artaraq 5190,1 min nəfərə çatmışdır ki, onun da 251,6 min nəfəri işsiz əhali təşkil etmişdir. [3. s.107]

Ümumilikdə, Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının mandatına uyğun olaraq 2030-cu ilədək Azərbaycanın əhəmiyyət kəsb edən, global məqsəd və hədəflərə uyğun milli prioritetləri və onlara dair göstəriciləri müəyyən edilmiş, ölkədə sosial-iqtisadi sahələri əhatə edən dövlət proqramlarının və strategiyaların Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri ilə uzlaşdırılmasını təmin edilməsi üçün fəaliyyətlər həyata keçirilməkdədir.

Eyni zamanda, Şuranın fəaliyyətinin səmərəli təşkili məqsədilə dövlət orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələrindən ibarət 4 istiqamətdə işçi qrupları yaradılıb. Bunlar: iqtisadi inkişaf və layihəli məşğulluq, sosial məsələlər, ekoloji məsələlər və monitorinq-qiymətləndirmə qruplarıdır.

Bu fəaliyyətlər dayanıqlı inkişaf naminə hamı üçün yoxsulluğa son qoyulması, düzgün qidalanma, sağlam həyat tərzi, keyfiyyətli və inklüziv təhsil, gender bərabərliyi, təmiz enerji, su və sanitariya, eləcə də dayanıqlı istehlak və istehsal modellərinə keçidin, layihəli əmək və iqtisadi artımın təmin edilməsi, texnoloji innovasiyaların geniş tətbiqi, müasir infrastrukturun yaradılması, abad şəhərlərin qurulması, bərabərsizliyin azaldılması, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, su və torpaq ekosistemlərinin qorunması, sülhün təmin olunması, ədalətli və səmərəli institutların yaradılması kimi global məqsədlərə

çatmaq bütün səviyyələrdə sıx əməkdaşlıq kimi mühüm vəziflərin ölkəmizdə tətbiqinə şərait formalaşdırmaqdadır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. S.Hüseynov, “Davamlı inkişafın sosial və fəlsəfi problemləri”. Kollektiv Monoqrafiya. Bakı, “Elm və təhsil”, 2019, 312 səh.
2. C.Mikayılov, F.Həsənov, S.Yusifov, “Dayanıqlı inkişaf və sürpat çərçivəsi”, BMU-İqtisadiyyat və İdarəetmə Buraxılışı, Bakı, 2014, 214 səh.
3. “Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri”, Statistik İcmal, Azərbaycan Respublikası Dövlət Staisika Komitəsi, Bakı, 2020, 228 səh.
4. “Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə Milli Məlumatlandırma Portalı”, <http://sdg.azstat.org/>
5. BMT Baş Assambleyasının A/RES/70/1 nömrəli qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”, 2015, <https://www.un.org/>
6. “İllik Hesabat”, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Bakı Ofisi, 2019. <https://azerbaijan.un.org/>
7. “Doing Business – 2020”, Dünya Bankının İllik Hesabatı, <https://www.worldbank.org/>
8. “BMT İllik Hesabatı – 2020”, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/>

THE TAKEN ACTIONS TOWARDS THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN AZERBAIJAN AND THE ANALYSIS OF PUBLIC EXPENDITURES IN THIS FIELD

The summary. The article discusses Azerbaijan's action plan, legislative measures, accomplished work based on the 17 future goals which have been reflected in the "Transformation of our world: Agenda for Sustainable Development until 2030" adopted by the relevant resolution of the UN General Assembly and carry importance for the whole world. At the same time, an economic analysis was conducted on the purpose of public expenditures for the implementation of these goals.

Key words: Sustainable development, gross domestic product, sustainable economic growth, poverty, healthy living, inclusion, total government spending

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО ЦЕЛЯМ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И АНАЛИЗ ОБЩЕСТВЕННЫХ РАСХОДОВ В ЭТОМ НАПРАВЛЕНИИ

Резюме. В статье обсуждается план действий Азербайджана, законодательные меры, проделанная работа и будущие цели по 17-и целям, отраженным в «Трансформации нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития до 2030 года», принятой соответствующей резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН и имеющей важное значение для всего мира. В то же время был проведен экономический анализ по назначению государственных расходов на реализацию этих целей.

Ключевые слова: устойчивое развитие, общий внутренний продукт, устойчивый экономический рост, бедность, здоровый образ жизни, инклюзивность, общие государственные расходы.

Redaksiyaya daxil olma: 17.11-2020-ci il

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 04.12-2020-ci il

Çapa qəbul edilmə: 10.12-2020-ci il